

do saudosismo ao atlantismo

De Portugal un regresa coa bagaxe mental de cores e de cantos, coa lembranza de ter percorridos moitos quilómetros de xardín ultracivilizado [...] [...] Non é, pois, tan só beleza plástica o que, pola fixación de imaxes gratas na alma, un trae de Portugal; son tamén bens do espírito, tan ben cultivado alí, tan mimado e coidado coma a terra, tan agradecido coma ela á atención que se lle presta, tan prometedor e dador de saborosos froitos do saber, de pensamento e de poesía, coma esta doce e fermosa terra miñota de fresca verdura, que engalana os seus camiños ao noso paso coas rosas miúdas das súas roseiras que trepan desbordando os muros, para ofertar aos viaxeiros, aqueles “quilómetros de beleza” dos que falaba Teixeira de Pascoaes”

Vicente Risco “Un instante en Portugal”

Informaciones.

Fundación Vicente Risco

DO SAUDOSISMO AO ATLANTISMO

DE TEIXEIRA DE PASCOAES
A VICENTE RISCO.

Fundación
Vicente Risco

Instituto
de
Filosofía

U.PORTO

CEPP
Centro de Estudios
Peninsulares

USC

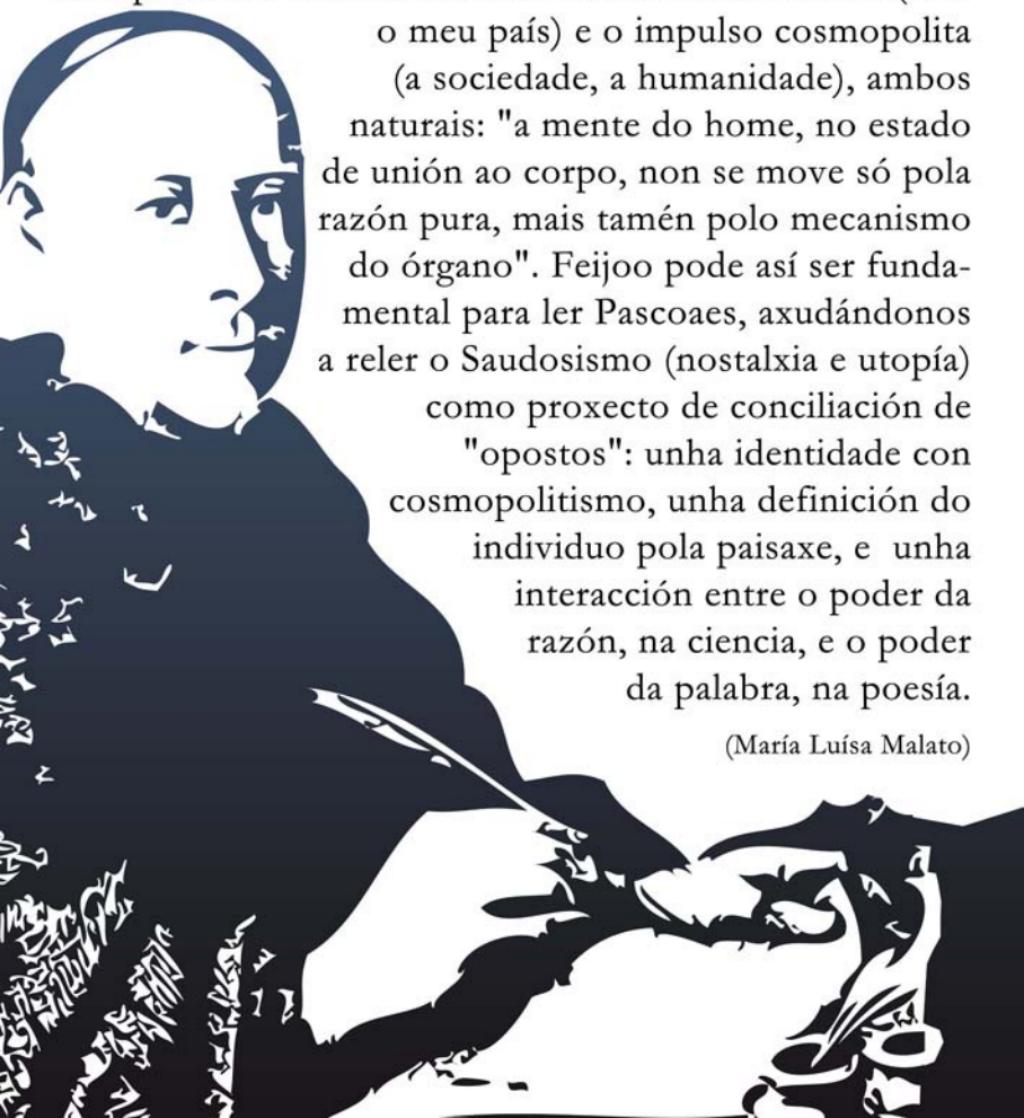
UNIVERSIDADE DA CORUÑA

CONCELLO DE OURENSE

do saudosismo ao atlantismo

"O Xenio é Simpatía". O Home falsamente civilizado é o seu contrario: el "é a Aridez, a Antipatía, fenómeno estranxo á natureza onde todo se liga e atrae". Estas palabras de Teixeira de Pascoaes só poden ser realmente percibidas se leremos a palabra Simpatía, non no sentido común en que o século XX a tomou, mais si como un concepto filosófico. O galego Bieito Feijoo (8/10/1676-26/9/1764) foi un precursor desa filosofía "setecentista" que vía na Simpatía o punto de unión entre a força dunha Identidade (eu e

o meu país) e o impulso cosmopolita (a sociedade, a humanidade), ambos naturais: "a mente do home, no estado de unión ao corpo, non se move só pola razón pura, mais tamén polo mecanismo do órgano". Feijoo pode así ser fundamental para ler Pascoaes, axudándonos a reler o Saudosismo (nostalgia e utopía) como proxecto de conciliación de "opostos": unha identidade con cosmopolitismo, unha definición do individuo pola paisaxe, e unha interacción entre o poder da razón, na ciencia, e o poder da palabra, na poesía.

(María Luísa Malato)

do saudosismo ao atlantismo

O “saudosismo” foi unha doutrina que abrangúa todas as manifestacións do pensamento, doutrina de cuxa importación en Galiza son eu propio responsable e non pouco. Foi coma un derradeiro pranto romántico, de remota orixe xermánica, con resonancias simbolista e ecos remotos da “divina saudades” de Frei Agostinho da Cruz. Segundo a interpretación auténtica de Teixeira de Pascoaes.

“A Saudade é un sentimento misterioso
Que prende a nossa vida á vida que passou
E que faz regressar um soberano edoso
A fecundasemente onde ele se criou ...
Tu és a Eternidade, és a Perpetuação.
Por ti, volta a ser agua a agua que se evapora
De toda a fria cinza és a resurreição,
Por ti, o Sol regresa á sua aurora”.

Vicente Risco “Una visita a Teixeira de Pascoaes”
Informaciones.

Rosalía é a outra gran fonte de inspiración do saudosismo.

Escribe Teixeira a Risco
“Eu teño un gran desexo de escribir acerca de Rosalía.

Mais é tan difícil tocar con mans profanas as almas que son divinas!
Rosalía é, para ser cantada ou rezada?”

Carta de Teixeira de Pascoaes
a Vicente Risco. 21-agosto-1921

do saudosismo ao atlantismo

Sendo e querendo ser a más xenuína e orixinal expresión da alma portuguesa, o saudosismo tivo maior prestixio fóra de Portugal, en España especialmente. Unamuno quixo encontrar en Teixeira de Pascoaes o mesmo conflito espiritual que conmovía o seu propio pensamento; mais Unamuno era tráxico e Teixeira elexíaco.

Vicente Risco "Una visita a Teixeira de Pascoaes"
Informaciones.

Ser saudoso é desexo no porvir. Crear, tal como o Deus do Libro, o que está por advir. E é á luz desta tensión creacionista sen fin, no seo da cal a vida camiña cun ollo virado para o pasado e o outro para o futuro.

Miguel de Unamuno

do saudosismo ao atlantismo

Estiven unha vez vinte días no Porto. É unha cidade que me encanta, en primeiro lugar, pola súa estraña estrutura, que saíu cubista sen que ninguén pudera evitalo. Encontro o cubismo disparatado, por intelectual e por xeométrico; más paréceme marabilloso para unha estrutura urbana: as casas montan unhas enriba das outras, as rúas toman direccións inesperadas, a perspectiva pérdese no soño, é unha cidade digna dos contos de lord Dunsany. Alí tiña eu amigos en vexábeis: Leonardo Coimbra, o profesor Hernani Cidade, o profesor Mendes Corrêa, o pintor Octavio Sergio...

Vicente Risco "Una visita a Teixeira de Pascoaes" *Informaciones*.

Estes autores eran, na altura, profesores na Universidade de Porto, cidade na que se crea o grupo *Renaissance Portuguesa* e edita o seu órgano de expresión, a revista *A Águia*.

Porto

do saudosismo ao atlantismo

HERNÂNI ANTÓNIO CIDADE

(Redondo 1887- Évora 1975)

En 1919 inicia a súa docencia na Facultade de Letras do Porto; até 1930, data en que Salazar resolveu apagar ese foco de innovación, no que resistía a liberdade de pensamento.

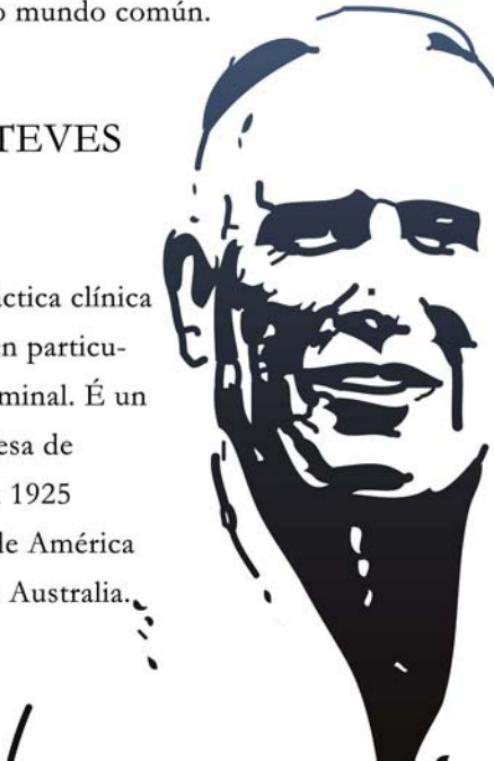
Para alén do inmenso traballo, de estudo e de reflexión que constrúe a súa obra, o que é más relevante é a súa modernidade intrínseca, o seu contexto sociolóxico, o aspecto vivo e global da súa comunicación, sempre presente nunha dialogada e dialéctica forma de vivir a expresión artística.

António Sérgio e Hernâni Cidade trouxeron, por vías diferentes, Luís de Camões, para o mundo común.

ANTÓNIO AUGUSTO ESTEVES MENDES CORRÊA

(Redondo 1887- Évora 1975)

Formado en medicina, abandona a práctica clínica a favor do ensino e da investigación, en particular da psiquiatría e da antropoloxía criminal. É un dos fundadores da Sociedade Portuguesa de Antropología e Etnología en 1918. En 1925 suxire a teoría de que o poboamento de América do Sur realizouse no paleolítico dende Australia.

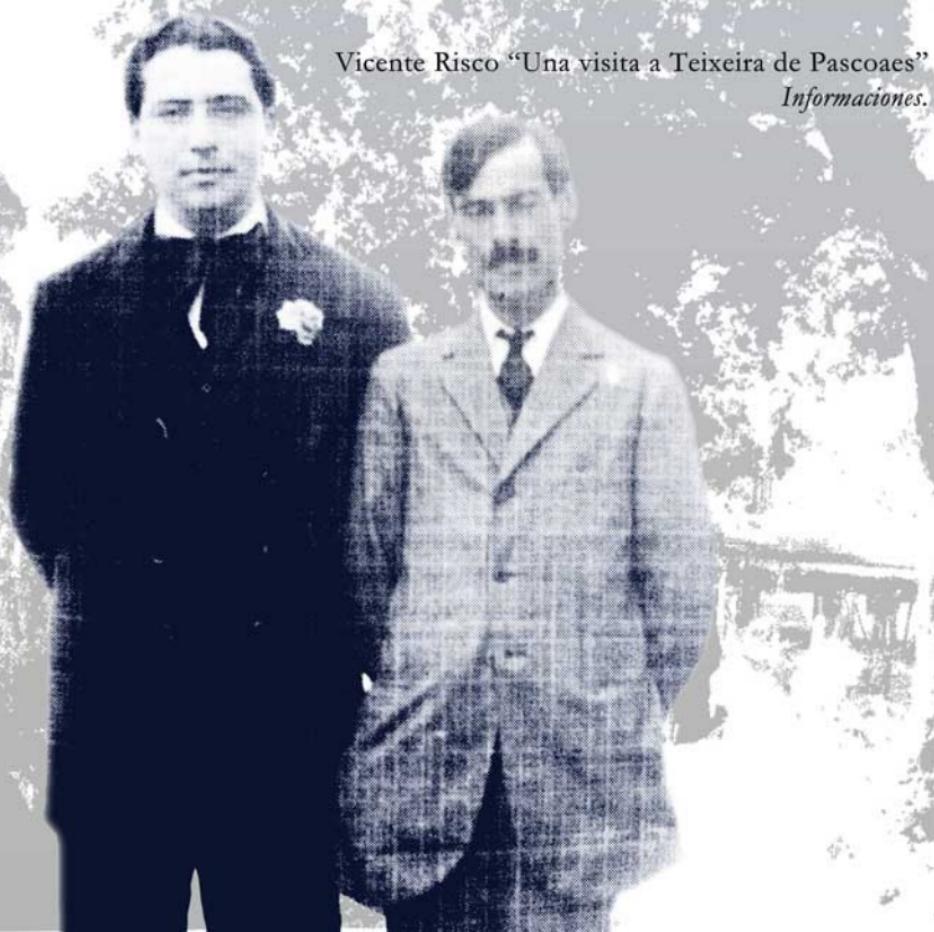

do saudosismo ao atlantismo

Segundo podemos interpretar do escrito por Vicente Risco, semella que foi Leonardo Coimbra quen lle presentou a Teixeira.

No Liceo Rodrigues de Freitas acordei con Leonardo Coimbra ir a Pascoaes. Leonardo Coimbra era íntimo amigo, compadre, interprete e comentarista de Teixeira de Pascoaes. Tiña unha facilidade extraordinaria para elevar ao transcendente un problema, unha idea, un indicio. Tense dito que “soamente Teixeira de Pascoaes podía descifrar a Teixeira de Pascoaes”: Quen tal afirmara esqueceuinxustamente a Leonardo Coimbra.

Vicente Risco “Una visita a Teixeira de Pascoaes”
Informaciones.

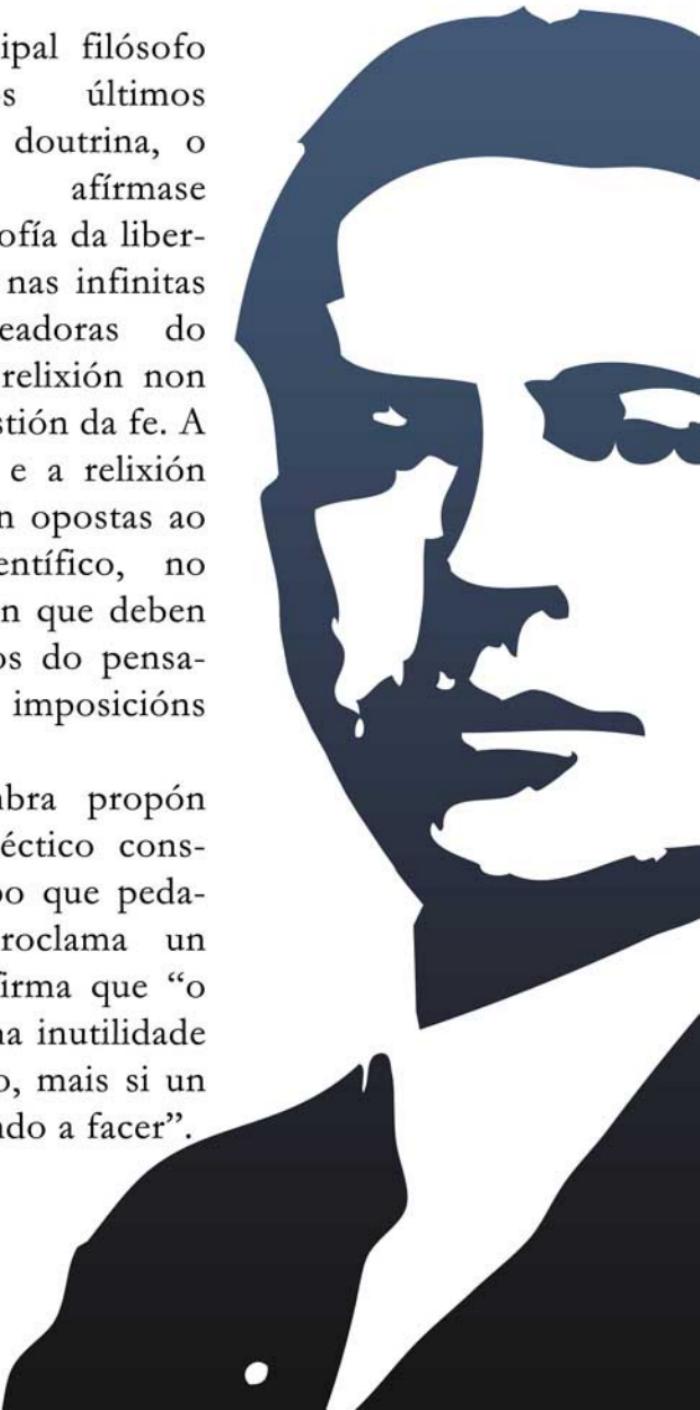
do saudosismo ao atlantismo

LEONARDO COIMBRA

(Borba de Codim 1883 – Porto 1936)

Quizais o principal filósofo portugués dos últimos tempos. A súa doutrina, o “creacionismo”, afírmase como unha filosofía da liberdade, radicando nas infinitas capacidades creadoras do pensamento. A relixión non se esgota na cuestión da fe. A arte, a filosofía e a relixión son postas e non opostas ao pensamento científico, no exacto sentido en que deben de ser momentos do pensamento e non imposicións dogmáticas.

Leonardo Coimbra propón un método dialéctico construtivo, ao tempo que pedagógico, que proclama un home libre. Afirma que “o home non é unha inutilidade nun mundo feito, mais si un obreiro dun mundo a facer”.

do saudosismo ao atlantismo

[...] Pola tarde chegou Leonardo Coimbra e preguntou a Teixeira de Pascoaes: "Que, xa meteu os dedos na boca a Risco? É budista!.

Días atrás, na súa casa, interrogárame o doutor Leonardo acerca do budismo, el, que andaba na procura da inmortalidade humana. Eu respondín case o mesmo que Nagasena respondeu ao rei Milinda... Non sei se Teixeira me creu tamén budista... Que era el propio?

"Criae o vosso Reino Espiritual.
N'ele vivei con Deus, em puro amôr
A vida étera,
Longe da noite e da miseria,
Do cósmico Peccado universal,
Cujo eterno Remorso é a eterna Dôr!"

Coa ilusión destas verbas saín, á mañá seguinte, de Pascoaes, despois de deixar uns versos no álbum de María Gloria... "A "Saudade" é memoria, mais tamén é esperanza"

Vicente Risco "Una visita a Teixeira de Pascoaes"

Informaciones.

Vicente Risco entra en contacto co saudosismo, que tanta influencia terá na súa cosmovisión atlántica. Así como, establece relacións cos intelectuais portugueses que se plasmarán na colaboración con diferentes actividades promovidas polo nacionalismo galego na década do 1920.

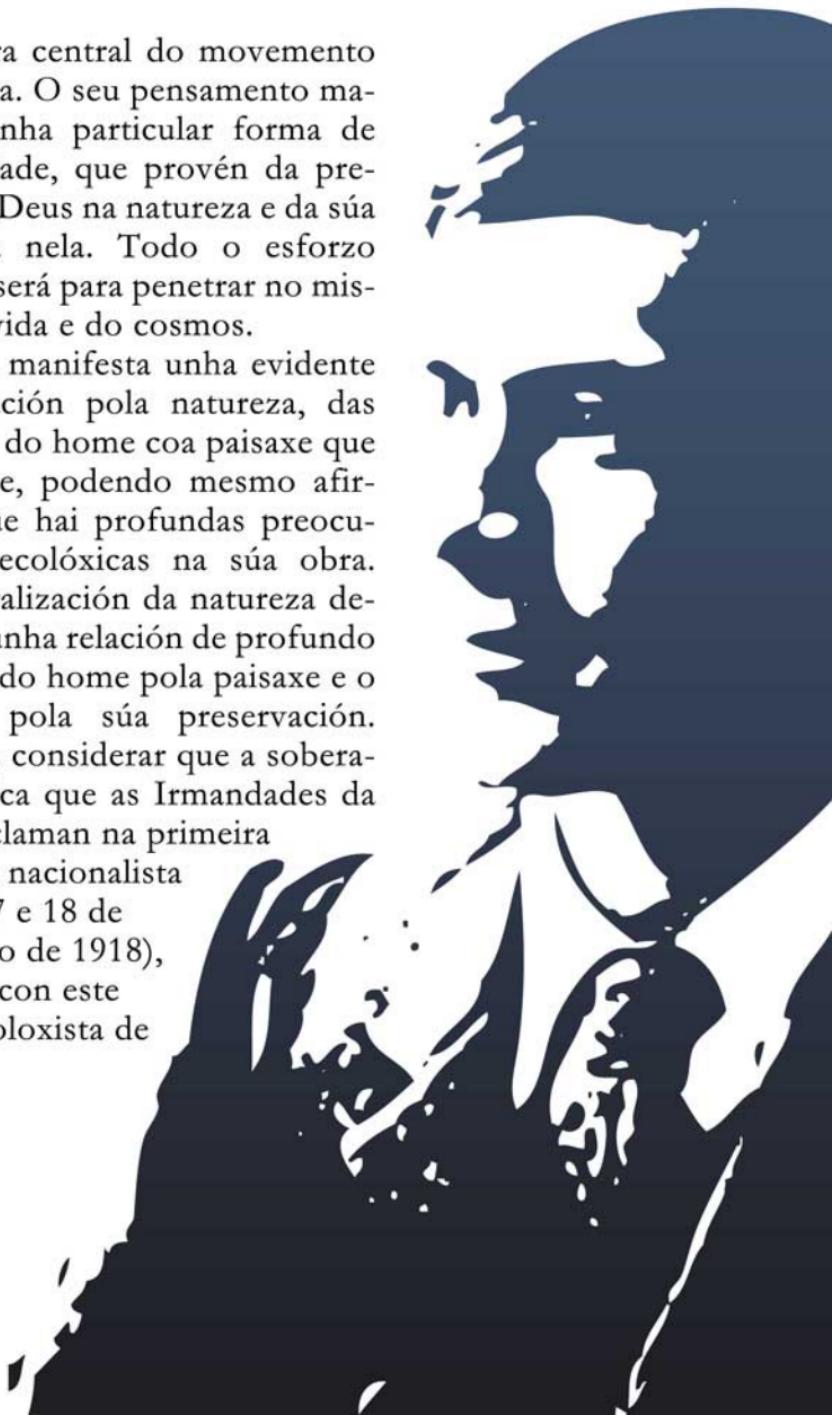
do saudosismo ao atlantismo

TEIXEIRA DE PASCOAES

(Amarante 1877 – Gatão 1952)

É a figura central do movemento saudosista. O seu pensamento manifesta unha particular forma de relixiosidade, que provén da presenza de Deus na natureza e da súa evidencia nela. Todo o esforzo humano será para penetrar no misterio da vida e do cosmos.

Pascoaes manifesta unha evidente preocupación pola natureza, das relacións do home coa paisaxe que o envolve, podendo mesmo afirmarse que hai profundas preocupacións ecolóxicas na súa obra. Esta sacralización da natureza determina unha relación de profundo respecto do home pola paisaxe e o coidado pola súa preservación. Podemos considerar que a soberanía estética que as Irmandades da Fala proclaman na primeira asemblea nacionalista (Lugo, 17 e 18 de novembro de 1918), coincide con este sentir ecoloxista de Teixeira.

1912, 1 de Outubro de 1912

20 ré

A VIDA PORTUGUESA

Os principais intelectuais portugueses cos que se relaciona Vicente Risco, formaban parte do movemento Renascença Portuguesa, creado en 1912. Este grupo exerceu a fondo o seu apostolado de educadores e, como se fose unha nova clerecía secularizada, lanzouse nun proselitismo que tráspasará os medios tradicionais de socialización de ideas e valores, coa fundación de universidades populares e co fomento dunha rica actividade editorial que acompañará de preto o ensino impartido na Facultade de Letras do Porto, fundada na época.

“Estiven no Porto, con velllos amigos da Renascença, cos profesores da Facultade de Letras, tan culta e moderna e cos redactores do *Primeiro de Janeiro*, o xornal ao que nos case esquecidos tempos do *Miño de Ourense*, iamos procurar as novas más recentes, adiantadas ás que viñan de Madrid, e hoxe resucitado e anovado polo esforzo do gran periodista Jorge de Abreu”.

Vicente Risco “Unha volta por Portugal” Céltiga.

Biblioteca da «Renascença Portuguesa»

do saudosismo ao atlantismo

A ÁGUILA

Nunha época en que se aceitaba a irreversibilidade do tempo e, regra xeral, o seu camiñar progresivo, os que sentían o imperativo de crear declarábanse "vanguarda" – e, en Decembro de 1910, A Águia, polo empeño de Manuel Laranjeira, tamén reivindicou ese estatuto –, de se lexitimara como "xeración nova", coa tarefa de derramar a "idea" e proclamar a vinda da "era nova", do "home novo" e da "vida nova".

No estético recorre a unha iconografía orixinal. Alegórica, metafórica, intimista e sociolóxica debedora do simbolismo.

Fundada por Álvaro Pinto, que dirixe a súa primeira serie, A Águia tornase, a partir de 1912, e durante vinte anos, o órgano da *Renascença Portuguesa*, tendo como directores, entre outros, a Teixeira de Pascoaes e Leonardo Coimbra. A revista tivo un papel fundamental na historia da cultura portuguesa. Nela escribirán algunhas das figuras máis relevantes da filosofía e do pensamento portugués, contribuíndo deste xeito á dignificación de Portugal. Vicente Risco colabora no nº 5 (novembro 1922) abre cun artigo seu titulado "Cultura e natura", no que cita a Tagore.

50 CT.¹⁹²²

1

do saudosismo ao atlantismo

ÁLVARO PINTO

Barca de Alva, 1889-Lisboa, 1956

Traballou como xornalista en *Semana Azul*, *A Vida*, *O Norte*, *A Montaña*. Destacará no papel de editor, administrador, propietario, director e impulsor de prestixiosas publicacións literarias e culturais.

Director e propietario da primeira etapa da revista *A Águia*, á que fica ligado como secretario e administrador até 1921, como órgano da *Renascença Portuguesa*. A partir de 1912, crea diversas "Bibliotecas" vinculadas á editorial. En 1920 instálase no Brasil, levando para terras brasileiras a tipografía que imprimía *A Águia*, fundando con António Sérgio o *Anuário do Brasil*.

ANTÓNIO CARNEIRO

António Teixeira Carneiro Júnior Amarante 1872- Porto 1930

Pintor, profesor da Escola de Belas Artes do Porto, director artístico da revista *A Águia*, ligado ao movemento da *Renascença Portuguesa*. Foi discípulo de Soares dos Reis e de Marques de Oliveira na Academia Portuense de Belas Artes. En París frecuentou a Academia Julien. Participou na decoración da Exposición Universal de París de 1900. Nesta época realizou o tríptico *A vida - esperança, amor, saudade* (1899-1901), no que está patente a vertente poético-simbolista que caracteriza a súa actitude plástica.

A pintura de António Carneiro xurde cunha interioridade e unha calidade espiritual rara na arte portuguesa do inicio do século, lonxe das preocupacións naturalistas que procuran unha verosimillanza ou mesmo das concesións impresionistas de captación da cor e da luz.

Morto en 1930, a súa obra pode visitarse en varias coleccións e na Casa-Museu António Carneiro (no Porto), no Museu Amadeo de Souza-Cardoso (Amarante) e no Museu de Matosinhos.

JÁIME ZUZARTE CORTESÃO

Cantanhede, 1884-Lisboa, 1960

Formado en Medicina, foi poeta, historiador, profesor e investigador. Republicano militante, figura destacada na vida social, política e cultural portuguesa, en particular dende a creación das revistas *Nova Silva* (1907) e *A Águia* (1910-I serie). Integra a *Renascença Portuguesa* (1912) e dirixe a revista quincenal *Vida Portuguesa*, publicada por este movemento portuense.

Por razóns ideolóxicas, afástase dos saudosistas en 1921, e pasa a colaborar na revista e movemento *Seara Nova*.

O 3 de Febreiro de 1927, participa no intento de derrubar a ditadura militar portuguesa, no Porto, feito que marca o inicio dos seus sucesivos exilios por motivos políticos (Francia, España, Brasil).

Apoya a candidatura do xeneral Humberto Delgado e milita destacadamente no Directorio Democrático - Social (1955).

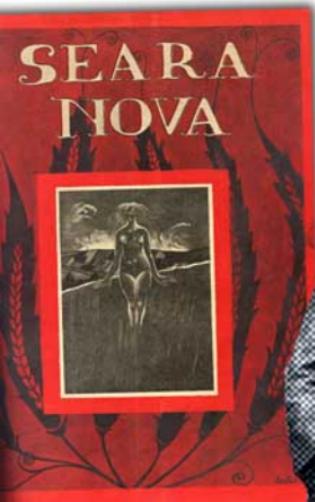

do saudosismo ao atlantismo

SEARA NOVA

En 1919, un grupo de intelectuais, preocupados coa permanente crise das institucións republicanas, comeza a se reunir con regularidade, analizando as causas e consecuencias desa crise e procurando identificar vías para a súa superación. Algún deles proceden de *Renascença Portuguesa*, mais contrarios de que o saudosismo fose o espírito central do movemento, deciden crear, en 1921, un proxecto non partidario de intervención política, que toma corpo a través da fundación da *Seara Nova*, revista de doutrina e crítica que terá como máis destacados mentores nomes como os de Jaime Cortesão, Raul Proença e Câmara Reys. Nela colaboran figuras como o psicólogo e pedagogo Faria de Vasconcelos, os economistas Ezequiel de Campos e Quirino de Jesus, os escritores Raul Brandão e Aquilino Ribeiro, o filósofo António Sérgio, ...

Considerando que a profunda crise da República democrática é fundamentalmente unha crise de mentalidade, a revista propórase a tarefa de reformar a mentalidade do pobo portugués, contribuíndo co seu esforzo para a creación de elites verdadeiramente conscientes do seu papel na construción dunha sociedade diferente. Alén destas preocupacións de carácter pedagóxico, o grupo da *Seara* manifesta o seu pacifismo e a súa preocupación perante as tensións que se facían sentir na política europea, recen rematada a Primeira Guerra Mundial.

do saudosismo ao atlantismo

RAUL BRANDÃO

Foz do Douro 1867 – Lisboa 1930

É o gran modernista portugués na prosa de ficción, integrando unha dimensión simbolista de tentativa de transposición dunha realidade aparente para obter unha transcendencia que lle permite explorar a dimensión humana. Será con Fernando Pessoa o autor que máis inflúa na evolución da literatura portuguesa do XX.

ANTONIO SERGIO

Damão (India Portuguesa) 1883 – Lisboa 1869

Formado en ingeniería, é un dos pensadores máis influentes do Portugal contemporáneo, cunha vasta obra que se estende da teoría do coñecemento, á filosofía política e á filosofía da educación, pasando pola filosofía da historia. É un dos mestres do polemismo portugués, entendido como vía de combate no panorama das ideas do seu tempo. Permaneceu sempre fiel a unha vía que rotulou de idealismo racionalista e crítico. Así, enfrentouse aos románticos e intuicionistas, positivistas e positivistas lóxicos, integralistas e marxistas leninistas, cunha enerxía propia dun apóstolo da vida cívica.

RAUL PROENÇA

Caldas da Rainha 1884 – Porto 1941

Un dos intelectuais máis activos e influentes durante as primeiras décadas do século XX, de forte espírito democrático, mais profundamente crítico dos vicios do réxime republicano e da corrupción xeneralizada. De aí que non sorprenda que o eixo fundamental da súa obra gravite arredor da ética política. Neste contexto reformador, foi colaborador activo da *Renaissance Portuguesa*, e despois do movemento *Seara Nova*, do que foi fundador. Filosoficamente definiuse como idealista e realista, sen ver contradición na confluencia dos termos, pois non lle importaba tanto o lado metafísico ou gnosiológico da cuestión, como a súa práctica, expresada nas instancias ética e política.

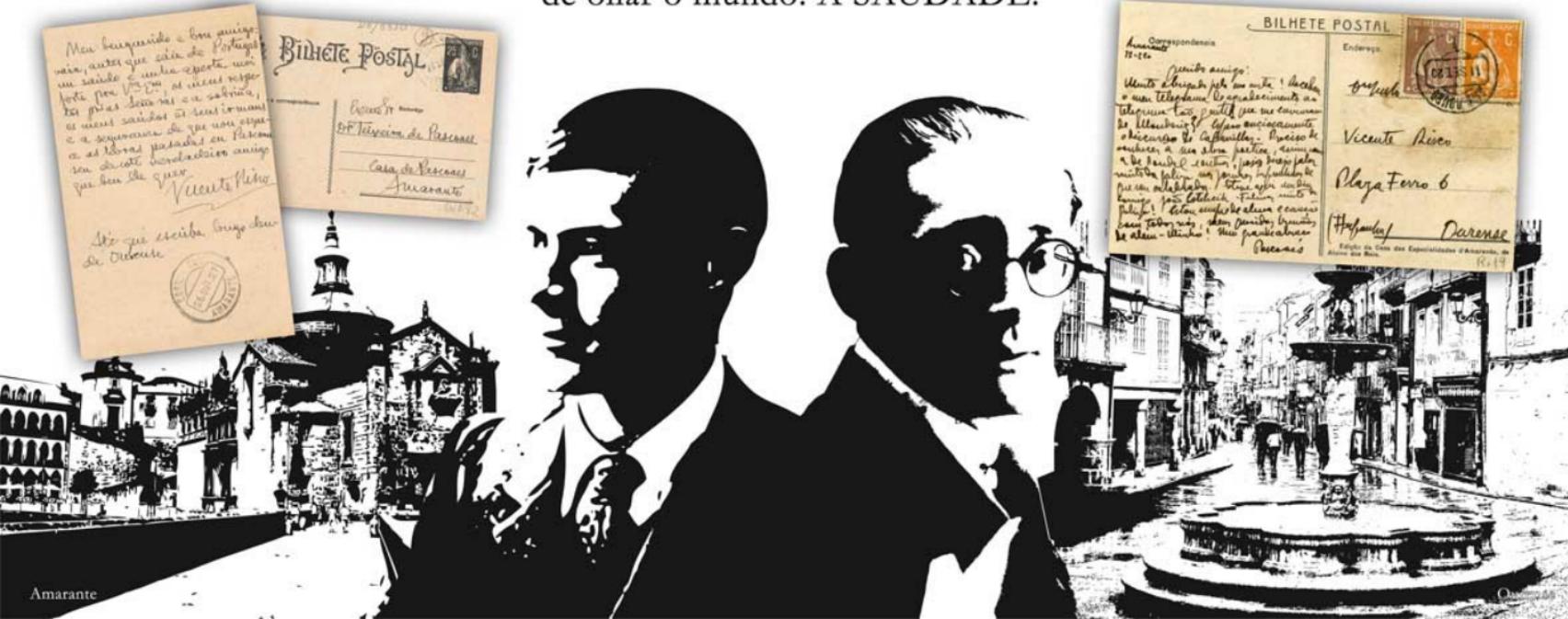
AQUILINO RIBEIRO

Carregal 1885 – Lisboa 1963

Está considerado un dos autores más fecundos, e con maior éxito de crítica e público, da literatura portuguesa da primeira metade do século XX.

do saudosismo ao atlantismo.

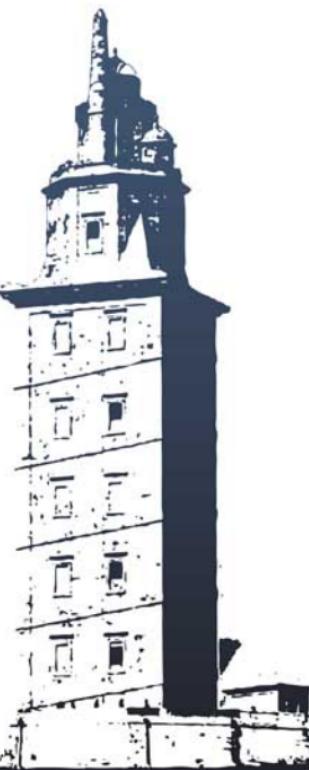
Ao longo da década dos 20 hai un curto mais intenso epistolario entre Vicente Risco e Teixeira de Pascoaes, de cuxa lectura podemos deducir, con certeza absoluta, o espírito de colaboración polo reencontro de dous pobos que, segundo os respectivos intelectuais, posúen unha mesma maneira de ollar o mundo: A SAUDADE.

do saudosismo ao atlantismo

Na colaboración entre as Irmandades da Fala e o galeguismo coas correntes de pensamento lusitanas non é allea a relación de Vicente Risco con Teixeira de Pascoaes e Leonardo Coimbra, a quen acompaña cando a súa estada na Coruña co Orfeón do Porto en setembro de 1921.

Nesta visita, da que Risco dá conta a Teixeira de Pascoaes, os membros das Irmandades da Fala aproveitan para tratar da intensificación das relacións entre a intelectualidade galega e portuguesa.

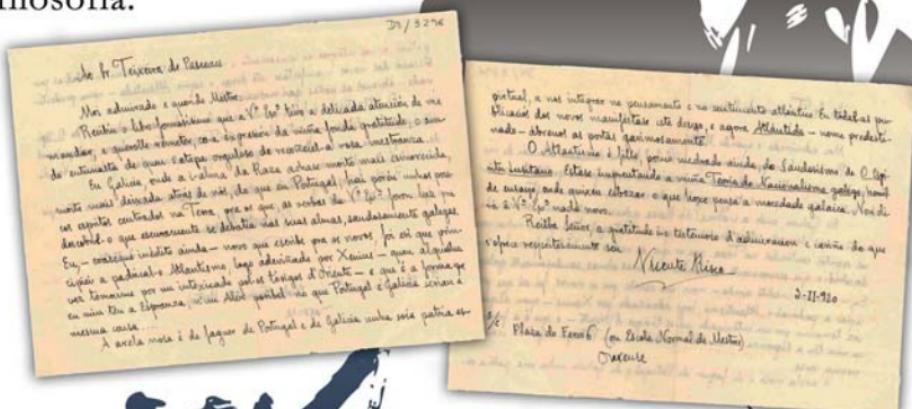
Torre de Hércules

do saudosismo ao atlantismo

Para Vicente Risco, tomado a idea de "Xenius" (Eugenio D'Ors), Portugal e Galiza representan a civilización da Memoria... Morriña e Saudade.

A civilización saudosa da lembranza representa a Atlántida que, na crise do europeísmo de entreguerras, ten, entre outros, o simbolismo de futuro no que Portugal e Galiza conformarían unha soa patria espiritual.

O atlantismo é concibido como elemento dinámico, non de loita, non destrutivo, senón de creación no senso en que Leonardo Coimbra fundara a súa filosofía.

A xávega

do saudosismo ao atlantismo

Vicente Risco pide a Teixeira de Pascoaes a colaboración no voceiro nacionalista *A Nosa Terra*, e posteriormente en *Nós*. Risco dá información das pretensions do galeguismo. Dos seus éxitos, dos tímidos progresos que se van realizando na implantación dunha intelectualidade galega viva. A saída de *Nós*, *Céltiga* e outros proxectos editoriais e culturais do nacionalismo son un azo de esperanza... Mais tamén hai dificultades.

Dende *Nós*, solicítanse publicacións portuguesas. Mais tamén hai a xenerosa oferta de distribuír en Galiza as obras de Teixeira e outros autores portugueses.

En carta de 25 de abril de 1922 Risco comenta a Teixeira que teñen que melloralo e facer de *Nós* o portaestandarte da nosa civilización, da Patria común galego-portuguesa.

E seu, moi querido amigo e mestre, non s'espera de nós, nin de *Nós*, e creia sempre na súa grande e verdadeira admiración e amizade do seu irmán galego que o abraza co seu grande reconcemento e afecto

Vicente Risco

Agora, ten un novo rogo, unha atrociada petición que lle faço, e é que me move a me amabel devolver cia pra corrijo.

Fai tempo que as *Imaundades da Fala* tienen muitas de vocar unha boa Editorial Galega, sen que s'ha feito conseguido nada ate d'agora. Mais hope, unhas cantes amigos estavos procurando celadamente polo dispo, e nun logo poderemos poner á disposición das *Imaundades* os resultados d'esto, unha nova revista, begas de Editorial, e ademais d'ello, unha nova revista, begas de Sociedade, e que levará o título de *Nós*. Formarán no comezo de redacción o gran dibuxante Castelao, o poeta Leal, baixillas e outros elementos das *Imaundades* e de fina. O arquitecto Palacios, o escenógrafo Leonardo Rodríguez, o Bispo de Tuy, o profesor Viqueira, colaborarán n'ela. Publicáranse en Ourense e demáis lugares por parte direccional.

do saudosismo ao atlantismo

Teixeira de Pascoaes colaborará cos galeguistas, achegando xenerosamente escritos, primeiro no voceiro nacionalista *A Nosa Terra* e posteriormente en *Nós*.

Colaboración que resposta á idea de Teixeira da necesidade de que galegos e portugueses volvan vivir espiritualmente en común, e *Nós* ben podería servir a tal obxectivo na medida en que fose realmente “*Nós: galegos e portugueses*”.

A xenerosidade de Teixeira fica patente no feito de querer ser asinante, de pago, de *A Nosa Terra*. Contribuíndo, deste xeito, a súa consolidación como medio de expresión do nacionalismo galego.

do saudosismo ao atlantismo

A importancia que Teixeira ten para Nós ven reafirmada polo feito de que o seu poema *Fala do sol* abre o primeiro número da revista.

F A L A D O S O L

Aos jovens poetas galegos

N-um lar azul sem fim
sou velho tronco a arder.
Ha florestas de mãos voltadas para mim,
velhinhas, a tremer...
Os cégos andrajosos
gritam por mim nas trevas. Querem luz!
Gritam por mim as arvores desfolhadas,
os róxos corpos nus,
as fontes congeladas
e os ventos invernosos...
Gritam por mim, á noite, a voz dos mundos
e os poetas moribundos...

As lagrimas da chuva,
as lagrimas do orfão e da viuva,
as lagrimas dos tragicos vencidos,
as lagrimas dos mortos esquecidos,
pelas noites de outomno, errando ao luar,
vendo-me, em alvas nuvens se evaporam;
Nuvens que eu bebo, a rir, pelos que choram,
erguendo a Deus meu calix de amargura,
meu calix de oiro acézo, a trasbordar,
cheio de toda a humana desventura...

TEIXEIRA DE PASCOAES